

İslamcı Hareketlerin Rejim Karşıtlığı ve Devletçilik Çelişkisinin Doğurduğu Boşluk

Vahdettin Işık*

“Müslümanlık bir ‘*ümme-i vustâ*’dr. Yani ifrât ile tefrit arasındaki i’tidâle ve adâlete tâbi’ bir şeri’at ve ictimâ’-i medeniyedir.”

Şeyh Muhsîn-î Fânî
(Yirminci Asırda İslamiyet)

“Bizim için İslamlaşmak demek İslam’ın itikâdiyâtını, ahlâkiyâtını, iç-timâiyâtını, siyasâtını daimâ zaman ve muhitin ihtiyâcâtına en muvafık bir surette tefsir ederek bunlara gereği gibi tevfiik-i hareket etmekten ibarettir.”

Said Halim Paşa
(İslamlaşmak)

GİRİŞ

Tanzimat Fermanı’nın beyanını esas alarak ifade edersek, Müslümanlar yaklaşık üç (3) asırdır ciddi bir takım askeri, idari, siyasi, sosyolojik ve fikri sorunla karşı karşıya bulunmaktadır¹. Bu sorunun Avrupa’nın nüfuzuna girmek ile yakından irtibatı

* İbn Haldun Üniversitesi Medeniyetler İttifakı Enstitüsü

1 Karşı karşıya bulunulan sorunu ve başlangıcını tanımlamaya ilişkin ilginç ve çarpıcı bir belge olarak Tanzimat Fermanı’na şöyle başlanır: “Cümleye ma’lûm olduğu üzere Devlet-i Aliyyemiz’in bidâyet-i zuhûrundan beri ahkâm-ı celîle-i Kur’âniyye ve kavânin-i şer’iyyeye kemâliyle riâyet olundundan saltanat-ı seniyyemizin kuvvet ve miknet ve bi’lcümle tebe’asının refâh u ma’mûriyyeti rûtbe-i gâyete vâsıl olmuş iken yüz elli sene vardır ki, gavâ’il-i mûte’âkıbe ve esbâb-ı mütenevviaya mebnî ne şer-i şerife ve ne kavânin-i münîfeye inkıyâd ü imtisâl olunmamak hasebiyle evvelki kuvvet

bulunuyor. Kuşkusuz on dokuzuncu yüzyılı tanımlamak için başka vurgular da yapılabilir. Bahsi geçen Osmanlı-Avrupa devletleri arasındaki değişen ilişkilerin mahiyetini de dikkate alarak, rahatlıkla ifade edebiliriz ki; on dokuzuncu yüzyıl ‘Müslümanlar üzerinde Avrupa nüfuzunun pekişmesi’ demektir. Avrupa’nın nüfuzu birbirini etkileyen üç farklı alanda temayüz etmişti.² Bunlardan birincisi, işgaller sonucunda, Müslümanların yaşadığı toprakların çok önemli bir kısmının kapitalist sistemin bir parçası haline gelmesi, ikincisi; bir yandan işgallerle yer yer de varlığını sürdürmesine katkıda bulunarak Osmanlı’yı Avrupa’nın siyasi nüfuzu altına alması, son olarak da Avrupa ideolojilerinin Osmanlı bürokratları ve aydınları arasında artan etkisidir.

İşgaller, Avrupa devletlerinin nüfuzu altında yaşanan değişimler ile Avrupa menşe’li ideolojilerin etkisiyle yaşanan sıkıntıları anlamlandırma çabaları, II. Meşrutiyet dönemi Türk düşünce dünyasında farklı yaklaşımların da belirginleşmesine yol açmıştı. Bu yaklaşımları hangi başlıklar altında adlandırabileceğimize dair yapılan tartışmalarla ilgili günümüzde belli bir miras oluşmuş görünmektedir.³ Bu mirasın bir yanını Avrupalıların meydan okumasını anlamlandırma çabaları, diğerini de verilecek cevabın mahiyetine dair cevaplar oluşturmaktaydı.

İkinci Meşrutiyet dönemi Türk düşünce birikimini, ihtiyat payı hesaba katılmak kaydıyla, üç ana çizgi halinde değerlendirmenin açıklayıcı bir yaklaşım olduğunu düşünüyoruz. Bu ayırımı

ve ma’mûriyyet bilakis za’f u fakra mübeddel olmuş...”; bkz; Halil İnalçık, Mehmet Seyidanlıoğlu, *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, I.Bs., s. 13-15., İş Bankası Yay., Ankara 2006

2 E. Zurcher, a.g.e., s. 13

3 Daha önce de atıfta bulunduğumuz bu tartışmalarla ilgili olarak şu kaynaklara bakılabilir: N. Berkes, a.g.e., s. 410-418.; bu konuda yapılan tartışmalara örnek olarak, Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ötüken Yay., İstanbul 2015; İsmail Kara, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi Metinler Kişiler I*, İstanbul, Risale Yayınları, 1986, s. XV-XXXI.; T. Z. Tunaya, *İslamcılık Akımı*, 2. Bs., İstanbul, Bilgi Üniv. Yayınları, 2007, s. 13 vd.; Kemal H. Karpat, *İslam’ın Siyasallaşması*, İst., Bilgi Üniv. Yay., 2001, s. 31.; N. Berkes, a.g.e., s. 351,410-412.; farklı bir tasnif için bkz., Recep Şentürk, *Türk Düşüncesinin Sosyolojisi, Fıkıhtan Sosyal Bilimlere*, 1. Bs., İst. 2008, Etkileşim Yay.

temel eğilimleri dikkate alarak yaptığımızı ifade etmemiz gerekiyor; çünkü hemen her çizginin diğer çizgilerin temel tercihlerini, en azından her aşamada, büsbütün reddettiklerini ifade etmemiz mümkün görünmüyor.

1. İslamlaşma Siyaseti(İslami Tecdid Hareketi)
2. Batıcı Modernizm
3. Te'lifci Tutum

İSLAMLAŞMA SİYASETİ (İSLAMİ TECDİD HAREKETİ)

Büyük meydan okumayla karşı karşıya bulunan ve yenilgi üstüne yenilgi yaşamış sorumluluk makamındaki bir Müslüman olarak Said Halim Paşa'nın bir istikamet beyanı olarak "Bütün yollar Mekke'ye çıkar" demesi, bu önermemizi teyit eden en ilgi çekici örnektir. İsviçre'de siyasal bilimler, felsefe ve hukuk öğrenimi gören Paşa, Garbın kurum ve kavram birikimini yakından biliyordu. Bu yüzden Garp ve İslâm toplumlarını hem zihniyet hem de kurumlar bakımından mukayese edecek imkânna sahip olarak risalelerini yazdı. Garp modernleşmesini örnek alan yaklaşımları eleştiren Paşa, iki toplum arasında karşılaştırmalar yaparak, İslâm ve Batı toplumlarının birbirlerinden farklı olduğunu vurguluyordu. Netice olarak vardığı sonucu, biraz önce dile getirdiğimiz o çarpıcı cümle ile özetlemekteydi: "Batı dünyası için her yol Roma'ya giderse, İslâm dünyası için de Mekke'ye gider!"⁴ Ona göre, Batılı kavramlar ve kurumlar kendi siyasi/sosyal şartları ve ihtiyaçları doğrultusunda yüzyıllar içinde inşa edilmişti. Paşa'ya göre Batı ve İslam âlemlerinden her biri başka bir yol, başka bir istikamet ve başka talihler takip etmeye vazifelidir. Bu yüzden Müslümanlar için çözüm, ancak "İslamlaşma" yoluyla temin edilebilir. "Bizim için İslamlaşmak demek İslam'ın itikadiyatını, ahlâkiyatını, içtimâiyatını, siyasatını daima zaman ve muhitin ihtiyacâtına en muvafık bir

4 S. H. Paşa, Buhranlarımız ve Son Eserleri, "İslâm'da Teşkilât-ı Siyasiyye", İz Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 218.

surette tefsir ederek bunlara gereği gibi tevfiik-i hareket etmekten ibarettir.”⁵

İslamlaşma (İslami Tecdid) Hareketi bu **tevfiik-i hareket**’i üç ana önerme üzerine bina etmişti.

1. Sömürgeci Siyasete Direniş(Anti-Emperyalizm)
2. İttihâd-ı İslâm Siyasetini Benimseme
3. Tecdid ve İhyâ yoluyla kendi zaaflarımızı ta’mir ve ta’dilât⁶
 - 3.1. Kaynaklara Dönüş
 - 3.2. Taklidi ve Atâleti Terk
 - 3.3. İctihada Yeniden İşlev Kazandırma
 - 3.4. İstibdâda Karşı Çıkma

Konumuzun bağlamını doğru bir şekilde belirlemek için öncelikle şu tespiti yapalım.

Son üç asırdır Batı’dan gelen tüm saldırılara- ki; sahip olduğu ileri teknoloji ve bilim, sanat ve kültürel alanlardaki üstünlük iddialarına rağmen, Müslüman halklar diz çökmeyen yegâne uygarlığın taşıyıcısıdır. Nitekim yenilgi çağında dahi Müslümanlar kendi inançlarının doğruluğu ve üstünlüğü iddialarını hâlâ sürdürmektedirler.

ULUS-DEVLETLER ÇAĞI VE İSLAMİ HAREKETLER DÖNEMİ

İslamcılarının hem 19. yüzyılda alenileşen Avrupa’nın işgalci ve sömürgeci siyasetine hem de Müslümanlar arasında yaygınlaşan İslami tefekkürün ve pratiklerin zayıflamasına karşı şekillendirdiği duruş, 20. yüzyılda **İhvan-ı Müslimîn** ve **Cemaat-i İslam** gibi hareketler başta olmak üzere, irili-ufaklı İslami Hareketler vasıtasıyla tüm İslam coğrafyasında mücadelesini sürdürdü.

5 S. H. Paşa, Buhranlarımız, “İslamlaşmak”, I. Bs., İstanbul 1329 s. 149.

6 Elmalılı Hamdi Efendi’nin ifadesiyle söylersek, yapılması gereken; “...mazideki kıymetlerden istiğna değil onları ta’dilât ve keşfiyât-ı cedide ile daha mütekâmil kıymetlere iblâğ etmek”, yani; “servet-i eslâfa servet-i ahlâfi zammeylemektir.”

Özellikle Osmanlı'nın çöküşü ve Hilafet'in ilgası ile birlikte oluşan vasatta "ulema" ve "umera"nın misyonunu büyük ölçüde bu hareketler üstlendiler. Bu yeni bir durumdu. İhvan-ı Müslimin örneğinden hareketle meramımızı anlatırsak, Hasan el-Benna'nın formülasyonu şudur: Bu yeni yapılanma Ezher'in temsil ettiği 'ilim kuvveti'ni bir miras olarak önemseyecek ama bir medrese hareketi olmayacak, Tasavvufun vurguladığı "ruh kuvveti"ni önemseyecek ama bir 'tarikât' olmayacak, İslam ümmetinin eylem kuvvetini önemseyecek ama bir 'politik parti' olmayacak; bu "üç kuvvet" in hemen hepsinin bir terkibi olacak yeni bir hareket olacaktı cemaat. Öncelikli hedefi de;

- Avrupa sömürgeciliğine karşı mukavemet edecek birikimler ve eylem stratejileri geliştirmek,
- yıkılan İslam devletini yeniden kurmak ve
- İslam ümmetinin zaafalarını tamir edebilmek için irşad faaliyetleri yapmaktı.

1979 İran İslam Devrimi sonrasında ise bu direnişçi gelenek yükselişe geçti. Bu mücadelelerin oluşturduğu birikimle Müslümanlar dünya siyasetinde onurlu bir temsil ve adil bir gelecek adına hem kendilerini yöneten despotik rejimlere karşı çıktılar hem de onları ayakta tutarak İslam coğrafyasını yöneten Batılı emperyalist güçlere açıktan kafa tutmaya başladılar.

Gannûşî'nin değerlendirmesini esas alarak ifade edersek, "Çağdaş İslâmî Hareket" kavramı özellikle Osmanlı'nın yıkılıp, İslâm dünyasının dünyâ siyâset sahnesinden çekilmesinden sonra ortaya çıkan "yeniden diriliş" ve "tecdîd" (yenilik) hareketlerini ifâde eder.

Bu hareketler İslâmî bir toplum ve İslâm devleti kurmak için çalışan faaliyetler ve örgütlerdir.

Gannûşî, bu noktada üç sîmâyâya özellikle dikkat çekiyor; **Hasan el-Bennâ, Mevdûdî ve Humeynî**.

Ona göre çağdaş İslâmî hareket kavramı bu "yenilikçi" sîmâların başlattığı 'üç tarz-ı hareket'i ifâde etmektedir; İhvan-ı Müslimîn, Cemaat-i İslâmî ve İran İslâm Devrimi...

Gannûşî'ye göre bu hareketlerin düşünce ve siyasetinde ortak olan noktalar şunlardır;

- 1- "Kapsamlı" bir düşünceye dayanmaları -ki bu inanç, kânûn, ibadet, din, devlet ve siyâseti birbirinden ayırmamaktır,-
- 2- Batı" kültüründen kurtulmaya çalışmaları,
- 3- "Vatan" sorununa önem vermeleri -ki bu İslâm'ın evrenselliği ile asla çelişmez,-
- 4- "Sosyal ve iktisadi" sorunlara önem vermeleri,
- 5- "Selefi" karakterli olmaları -ki bu Vehhâbîlik'ten ayrılır-
- 6- Örgütlenmeye" önem vermeleridir.
- 7- "Halkçı" olmaları,
- 8- "Tevükküle" önem vermeleri,

Gannûşî her üç hareketi de analiz ederek bazı sonuçlar çıkarıyor. Bunlardan en önemlisi Mısır'da Hasan el-Bennâ'nın seçimlere katılmasının engellenmesi karşısında kalabalıkların öfkelenerek miting yapmaları sırasında atılan sloganlarla ilgili değerlendirmesidir;

Hasan el-Bennâ'yı dinleyen kalabalıklar "**Bennâ parlamento-ya**" diye bağırınca, başka bir grup "**Parlamento Bennâ'ya**" diye bağırır.

Bu olaydan hareket eden Gannûşî, bütün orta dönem boyunca tartışılan "**yöntem sorunu**" hakkında şu değerlendirmeyi yapar;

"Hâkimiyeti elde etmek için birbiriyle çelişen iki ayrı tarzı gösteren bu sloganlardan hangisi halk için yararlıydı acaba?"

- "Demokratik" tarzda "Bennâ Perlementoya" mı,

- Humeynî'nin yaptığı gibi mevcut düzeni kabullenmeyip kurumlarını kaldırmayı ve istiklalini hareketin önderleri eliyle gerçekleştirmeyi isteyen "devrimci" yöntem mi?

Gannûşî de ana-akım İslami Hareket önderlerinin yolu olan; "yaşadığın yere ve zamana göre değişen" bir yol izlemenin daha doğru olacağına karar verir. Kanaatimce Gannûşî'nin bu çözümlenmesi "i'tidâl"i tercih etmek anlamına geliyor.

GÜNÜMÜZDE;

I.

Liberalizmin nihai zaferini ilan eden Fukuyama'nın "tarihin sonu" tezindeki iddialarına karşın, kimliğinden ve iddialarından vazgeçmeyen ve direnen İslamcılık, bugün emperyalizmin "ötekileştirici" siyasetinin nesnesi olmaya icbar edilmektedir.

Ben Batı tarafından bize dayatılan *asimetrik bir savaşın nesnesi* olmayı reddeden "ana-akım İslamcılık" ile "şiddete dayalı bir mücadeleyi esas alan aktivizm" arasında açık bir ayırım yapmamız gerektiğini düşünüyorum. Zira "ana-akım İslamcılık" kökleri itikadi, ahlaki, ictimai ve siyasi meratib üzerine kurulu bir müktesebatın adıdır. Bu müktesebatın bütünlüklü bir varlık, bilgi ve değer tasavvuru üzerinde şekillenen medeniyet tasavvurunu salt bir muhalefet projeksiyonu çerçevesinde değerlendirmek de doğru değildir. Bu sebeple, "İslam şahsiyeti"ni inşa eden bu birikim, sadece bir "direniş hareketi" olmanın yol açtığı "nesneleştirilmiş bir öteki" olarak değerlendirilemez. Said Halim Paşa'nın yerinde tespitiyle söylersek, Batı'nın öfkesini celbeden ve hoyrat bir barbarlıkla saldırdığı halde yenemediği şey tam da bu İslami Şahsiyet'tir. Ülkesini işgal ettiği, kaynaklarını yağmaladığı, insanlarını hunharca öldürdüğü halde yenmeyi başaramadığı bu İslami şahsiyet, İslamcı tasavvurun hem mücessem istinadgâhı hem de öznesidir.

Oysa, ısrarlı bir şekilde, İslamcılığın bir tezahürü olarak bize sunulan *şiddete dayalı aktivist hareketler ise*, Batı'nın mevcut sömürsünü sürdürülebilir kılmak için kullandığı bir enstrüman olarak icrâ-yı faaliyetine devam etmektedir. Dahası, Batı bu "aktivist şiddet hareketi"nin temsil ettiği 'ötekilik'ten, İslam dünyasını yeniden şekillendirmeye yönelik büyük bir imkan olarak istifade etmeye devam ediyor.

II.

Ulus-devlet çağında Müslümanların yaşadığı tecrübe, sorunları üreten odak olarak devletin işgal ettiği merkezi rolü büyük ölçüde içselleştirmeleri sonucunu doğurdu. Dini, bilgiyi ve ik-

tisadi zenginliği temellük eden bir nizam olarak ulus-devlet, olup biten her şeyin merkezinde yer alan **“tanrısal bir tezahür”** olarak tanımlanabilir. Hegelyen anlayışla ifade edersek, devlet her dem özgürlüğü tahakkuk ettirmek üzere akan ve gittikçe yetkinleşen tarihin **en yetkin form**’udur. *Bu yeni kavrayış sorun algısında da çözüm algısında da devleti mutlak bir merkezi otorite olarak anlamaktadır.* Çağdaş İslami hareketlerin kahir ekseriyetinin **“devleti ele geçirme”** önceliği ile kendilerini yapılandırmalarının bu kurguya göre şekillenmiş ulus-devlet formu içerisinde yaşamak ile yakın irtibatı bulunmaktadır.

Bu algıyı derinleştiren zemine dair olarak şunları ifade edebilir:

- Yenilgi sonrası durumda oluşan **“sömürgeci Batı karşıtlığı/anti-modernist tutum”** muhalifliği esas alan bir tutumu besledi.
- Hem küresel oyuncular hem de yerel-işbirlikçi iktidarlar tarafından icra edilen İslami değer, kurum ve eylemleri **“Ötekileştirilme siyaseti”**, muhalif tutumun İslamcı muhitlerde baskın hale gelmesini etkiledi.
- Modern **ulus-devletlerin “din-İslam karşıtı”** siyasetlerine duyulan öfke, devlet-rejim karşıtlığını besleyen bir başka unsur olarak farklı coğrafya ve zamanlarda yeni muhalefet formlarının vücut bulmasına yol açtı.
- Modern **ulus-devletlerin İslam coğrafyasında yaşanan ulus-ötesi sorunlarda gösterdiği duyarsızlık ve/yahut emperyalist politikalarla uyumlu duruşu**(Cezayir/Filistin/Çeçenistan/Uygur Türkleri/Keşmir vb. yerlerdeki Müslümanların yaşadıkları sorunlara karşı duyarsızlık, halkın devlete bakışını etkiliyor.) devlet ile İslamcı muhitler arasındaki mesafeyi hem artırıyor hem de derinleştiriyor.
- **Özgürlüklerin kısıtlanması**- kendini ifade ve temsil imkanlarının sınırlandırılması da Said Halim Paşa’nın diliyle ifade edersek; **“tevfik-i hareket”** alanını daraltmakta ve ifrat ve tefrit zeminini beslemektedir.
- **Batıcı yeni rejimlere olan karşıtlık**, İslamcı tasavvurun Avrupa-merkezli modernist paradigmaya gösterdiği muhalefet ufkundan, yerel iktidara muhalefete indirgenmiş siyasi öncelikli bir dile dönüştü.

- **Sınıf (farklarının) oluşmasına** paralel olarak yoksul-mahrum toplum kesimlerinin pastadan pay alma taleplerinin devleti elinde tutan kişi-kurum-ideoloji vb. şeylere karşıtlığa dönüşmesi ile İslami İhya çabaları arasında bir merkez-kayması riskine yol açmaktadır.

- **Küresel ölçekte derinleşen Sistemik Krizler ve Yükselen İslam Karşıtlığı**

- **Ve Batı'da İslam Karşıtlığının Yükselişi**

gibi sebepler ifrat-tefrit(ya karşıtlık ya katılma) ikileminde kalan dilin vukûfiyetini ve estetiğini kaybetmesine zemin oluşturmaktadır.

III.

İşbirlikçi Otoriter Rejimler Gerçeği

Devletler	Fransız Yönetimine Giriş	Kurulan Rejim	Bağımsızlık	Bağımsızlık Sonrası Rejim
Suriye	1920	Parlamentar Cumhuriyet	1946	Parlamentar Cumhuriyet
Lübnan	1920	Parlamentar Cumhuriyet	1943	Parlamentar Cumhuriyet
Tunus	1881	Fransız Himayesi	1956	Parlamentar Cumhuriyet
Cezayir	1830	Sömürge (Resmi olarak Fransa'nın parçası)	1962	Parlamentar Cumhuriyet
Fas	1912 (İspanya ile ortak)	Anayasal Monarşi	1956	Anayasal Monarşi

Tablo 1: Fransız Orta Doğusunda Devletler⁷

7 Erol KURUBAŞ, "Arap Dünyasında Otoriter Rejimler ve Devrim Dalgası: Değişim Mümkün Mü?", Adam Akademi, 2011/1, sh. 101-128 (file:///C:/Users/Vh/Downloads/5000191412-5000361640-1-SM.pdf)

Devletler	İngiliz Yönetimi	Kurulan Rejim	Tam Bağımsızlık	Rejim Değişikliği	Yeni Rejim
Irak	1921 (Manda)	Anayasal Monarşi	1932	1958 ve 2003	Cumhuriyet (diktatörlük)
Mısır	1882 (Fiilen himaye) 1922 (Resmen bağımsız ama nüfuz altında)	Anayasal Monarşi	1936	1953	Cumhuriyet (diktatörlük)
Ürdün	1920 (1928) (Manda)	Anayasal Monarşi	1946	-	Anayasal Monarşi
Kuveyt	1899 (Himaye)	Anayasal Monarşi	1961	-	Anayasal Monarşi
G. Yemen	1839 (İşgal ve Sömürge) 1937 (Himaye)	Sömürge yönetimi	1967	1967 1990	Cumhuriyet (diktatörlük)
11 Körfez Şeyhliği (BAE)	1820 (1892) (Himaye)	Monarşi	1971	1971	Federatif Anayasal Monarşi
Katar	1878 (1916) (Himaye)	Monarşi	1971	-	Mutlak Monarşi
Bahreyn	1861 (1892) (Himaye)	Monarşi	1971	1975-2002 arası mutlak monarşi	Anayasal Monarşi
S. Arabistan	1927 (İngiltere ile anlaşma)	Monarşi	1932	-	Mutlak Monarşi
Libya	1942-51 (Fransa ile ortak geçici himaye)	Anayasal Monarşi	1951	1969	Cemahiriyye (diktatörlük)

TABLO 2: İngiliz Orta Doğusunda Devletler

Devletler	İktidar Odağı	Anayasa	Parlamento	Seçim	Legal Parti	İktidar Değişimi
Mısır	H. Mübarek (Ordu destekli tek adam)	Var	Ulusal Meclis	Var	Çok partili	Ölüm veya darbe
Irak (2003'e kadar)	S. Hüseyin (Ordu destekli tek adam)	Var	Ulusal Meclis	Var	Tek Partili	Darbe
Suriye	Beşşar Esat (Ordu ve Nusayri)	Var	Halk Konseyi	Var	Tek Partili	Darbe ve ölüm
Yemen	A. Abdullah Salih (Ordu ve Yemenliler) destekli tek adam)	Var	Ulusal Meclis	Var	Çok partili	Darbe ve seçim
Cezayir	Ordu	Var	Ulusal Halk Meclisi	Var	Çok partili	Darbe veya ölüm
Tunus	Z. Bin Ali (tek adam)	Var	Ulusal Meclis	Var	Çok partili	Darbe
Libya	M. Kaddafi (tek adam)	Var (!)	Genel Halk Kongresi	Yok	Yok	Ölüm veya Darbe

TABLO 3: Arap Diktatörlükleri ve Özellikleri (2011'e değin)

Devletler	İktidar Odağı	Anayasa	Parlamento	Seçim	Legal Parti	İktidar Değişimi
S. Arabistan	Suudi Hanedanı ve Vehhabi Uleması	Yok (Temel Yasa-1992)	Danışma Konseyi	Çok Sınırlı	Yok	Ölüm, ağır hastalık
Umman	Said Hanedanı	Yok (Temel Yasa-1996)	Ulusal Meclis	Kısmen Var	Yok	Ölüm, ağır hastalık
Kuveyt	El-Sabah Hanedanı	Var	Ulusal Meclis	Var	Yok	Ölüm
Katar	El-Tani Hanedanı	Var (2003)	Yerel Konsey	Kısmen Var	Yok	Ölüm
BAE	Yedi emir ailesi	Var	Federal Ulusal Konsey	Kısmen Var	Yok	Ölüm
Bahreyn	El-Halife Hanedanı ve Sünniler	Var	Ulusal Meclis	Var	Var (2002)	Ölüm
Ürdün	Haşimi Hanedanı	Var	Ulusal Meclis	Var	Var	Ölüm
Fas	Alaouite Hanedanı	Var	Ulusal Meclis	Var	Var	Ölüm

TABLO 4: Arap Monarşileri ve Özellikleri (2011'e değin)

SONUÇ

Yukarıdaki tabloları dikkatle inceledikten sonra şunu söylememiz mümkün görünüyor: Tarihi İslami müktesebat ile ilişkileri sorunlaştırılan ve kesilmesi için müdahalelere maruz kalan Türkiye Müslümanları başta olmak üzere, İslam ümmetinin kendi mecrasında akmasına mani olan bir tarihi-sosyolojik bağlam kayması yaşandı. Bu alt-üst oluş süreci her bölgede az çok farklı birikimler oluşturduysa da mevcut fikri ve siyasi krizlerin üstesinden gelebilecek bütünlüklü bir müktesebatın oluşmasına mani olmaktadır.

Bu verili dünyada Müslümanlar,

- Ya mevcut statüko ile “**uyum**” içerisinde bir tutum benimsemek
- Ya da “**asimetrik bir çatışmanın tarafı olma**”yı tercih etmek gibi “**iki aşırı seçeneğe birini seçmeğe zorlanmak**”tır.

Sekülerleşmek ve Neo-selefilik bir şiddet hareketi olmak anlamına gelen bu olumsuz tabloya rağmen; ana-akım İslamcı tasavvur ve hareketler şiddeti de rejime teslim olmayı da reddeden “**mu'tedil bir üçüncü yol**” takip etmeyi sürdürmektedirler.